

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

САВЧЕНКО Ілля Григорович

УДК 35: 342.5: 36: 3.085

**СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 25.00.01 – теорія та історія державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Харків – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському регіональному інституті державного управління Національній академії державного управління при Президентові України.

- Науковий керівник** **ХИЖНЯК Лариса Михайлівна**,
доктор соціологічних наук, професор,
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при
Президентові України, професор кафедри соціальної і гуманітарної
політики
- Офіційні опоненти:** **ЧЕРНЕЦЬКИЙ Юрій Олександрович**, доктор соціологічних наук,
професор кафедри міжнародної економіки Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна;
СОБЧЕНКО Валентина Валентинівна, кандидат наук з державного
управління, начальник відділення виконавчої дирекції Фонду
соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та
професійних захворювань України в Московському районі м. Харкова
- Провідна установа** Донецький державний університет управління МОН України, кафедра
менеджменту у невиробничій сфері

Захист відбудеться “13” квітня 2007 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61050, м. Харків, просп. Московський, 75 (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61050, м. Харків, просп. Московський, 75.

Автореферат розісланий ”7” березня 2007 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Лебець В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Чинна Конституція України визначає нашу державу як демократичну, соціальну, правову і закріплює низку положень щодо її соціальної відповідальності. Але ці конституційні приписи в державно-управлінській практиці втілюються поки що недостатньо. Навіть такі терміни, як “соціальна відповідальність” і “соціальна держава” не знаходять широкого застосування в нормативно-правових і політичних документах, що свідчить про недооцінку органами державного управління важливості соціальної відповідальності влади.

З огляду на це постає завдання теоретичного осмислення рушійних сил та особливостей еволюції структури, функцій та принципів соціальної відповідальності державних інститутів, перспектив її підвищення в сучасній Україні з позицій науки державного управління. Ці питання мають також важливе практичне державно-управлінське значення, оскільки їх вирішення передбачає визначення стратегічних напрямів розвитку державотворчого процесу, реального забезпечення прав і свобод громадян.

Складність розбудови соціально відповідальної держави пов’язана з відсутністю дієвих механізмів державного управління справедливим розподілом соціальних благ, з низьким рівнем соціальної захищеності й непередбачуваними соціальними змінами в Україні. Тому питання опрацювання теоретичної концепції формування соціально відповідальної, демократичної, правової держави, узагальнення перевірених практикою кращих надбань світового досвіду набувають у наш час особливої актуальності.

Світова політична і державно-управлінська наука вивчає проблему соціальної відповідальності вже понад 150 років, відтоді як Л. Штайн увів у науковий обіг поняття “соціальна держава”, а слідом за тим А. Боен – поняття “соціальна відповідальність”. Вагомий внесок у розробку теоретичних засад формування соціальної відповідальності влади зробили Х. Байєр, В. Бакуменко, Б. Венер, В. Винниченко, Ю. Габермас, М. Драгоманов, Ф.К. Каухман, Т. Маршалл, Ф. Нойман, В. Нікітін, Ю. Офнер, В. Погорілко, Г. Ріттер, А. Сваан, В. Соколов, Є. Танчев, В. Ткаченко, Ф. Фабрициус, Г. Хартвіг, К. Хессе, Е. Хубер, І. Яковюк, та ін.

Історичні та теоретичні аспекти зародження, становлення та розвитку інституту соціальної відповідальності розглядали В. Бабкін, О. Берданова, В. Бульба, М. Вебер, В. Гладких, Х. Йонас, В. Канке, І. Кант, С. Карпунін, В. Корженко, Х. Ленк, В. Мельниченко, Дж. Мілль, Н. Нижник, С. Околіта, А. Оріховський, А. Плахотний, Н. Плахотнюк, П. Рікер, Дж. Роулз, О. Сушинський, В. Торлопов, А. Хачатурян та ін.

Дослідження питань соціальної відповідальності в контексті теорії соціальної правової держави, політичної демократії й громадянського суспільства відображено у працях К. Басіна, А. Башняка, Л. Богачової, М. Василика, К. Гаджієва, В. Давидович, В. Ільїна, В. Корнієнко,

О. Крентовської, І. Ледах, О. Мельника, Ю. Осокіної, А. Панаріна, Т. Парсонс, С. Перегудова, У. Ростю, П. Сорокіна, А. Сіленко, В. Согріна, А. Соловйова, С. Серьогіної, О. Тофлера, Ю. Шемшученка та ін.

Специфіку та зміст діяльності соціальних інститутів, соціальних відносин та соціальної сфери суспільства досліджували А. Амвросов, Ю. Волков, А. Колодій, В. Комаровський, Є. Ледах, О. Лукашева, В. Пугачов, П. Рабінович, В. Роїк, В. Собченко, В. Торлопов, Л. Хижняк, Ю. Чернецький, В. Шаповал та ін.

Водночас поза увагою дослідників залишаються питання визначення державно-управлінської природи соціальної відповідальності, співвідношення її з традиційними засадами державного ладу.

Соціальна держава характеризується такими якостями, як розвиненість прав, гідні умови життя, відповідальність посадових осіб, державних інститутів та держави в цілому за добробут людей. Визначення шляхів досягнення Україною цих якісних показників має сприяти спрямуванню державотворчого процесу на входження держави до числа повноправних членів європейської спільноти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до комплексної цільової програми “Соціальна політика Української держави та особливості її реалізації в регіоні” (державний реєстраційний номер 0105U002742). Доробок автору у даній програмі полягає в узагальненні досвіду розвинених демократичних країн світу з проблем соціальної політики та його адаптації до умов сучасної України, а також дослідженні роботи місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування Північно-Східного регіону України з питань інституційного забезпечення соціальної політики.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення головних детермінант правової, соціальної держави та громадянського суспільства; вдосконалення теоретичних і державно-управлінських засад соціальної відповідальності держави; визначення її ролі у становленні та утвердженні принципів демократичного суспільства в Україні на перехідному етапі.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації визначено й вирішуються такі наукові *завдання*:

– визначити історичні етапи еволюції теорії та практики соціальної держави, розкрити їх специфічні характеристики;

– узагальнити теоретико-методологічні передумови розбудови соціальної держави, розкрити зміст понять “соціальна держава”, “соціальна відповідальність”, їх евристичний теоретичний потенціал;

– простежити світові тенденції розвитку політичної й державно-управлінської думки щодо соціальної держави та інституту її соціальної відповідальності; уточнити зміст, функції та типологію соціальних держав у контексті соціальної відповідальності;

– з'ясувати роль і місце концепції соціальної відповідальності в системі суспільних цінностей соціальної держави;

– розкрити особливості етатичної та ліберально-демократичної моделей реалізації принципу соціальної відповідальності в державному управлінні як системі суспільних відносин;

– з'ясувати особливості соціальної політики держави як інструменту реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в Україні;

– проаналізувати питання розподілу соціальної відповідальності в системі державного управління та з'ясувати чинники її актуалізації в системі органів державної влади;

– обґрунтувати науково-практичні пропозиції та рекомендації щодо реалізації державної політики, яка закріплює соціальну відповідальність і соціальний характер Української держави.

Об'єктом дослідження є загальне і особливе у процесі становлення і функціонування соціально відповідальної держави.

Предмет дослідження – процес формування та реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в умовах розбудови в Україні соціальної, правової, демократичної держави.

Методами дослідження виступають наукові принципи, засоби наукового пізнання, застосування яких забезпечує достовірність отриманих результатів і вирішення поставлених цілей і завдань. Методологічну основу дисертації складає загальнонауковий діалектичний, системний, порівняльно-правовий, історичний, статистичний, соціологічний, формально-логічний та інші методи.

В основу дослідження покладено фундаментальні положення системно-формаційної теорії, принципи інституційного аналізу, теорії раціонального вибору, метод історико-компаративного аналізу. У роботі застосовувались гносеологічні принципи сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного у пізнанні.

Наука державного управління використовує різні підходи, серед яких вирізняється соціально-філософський, що включає в себе аналіз виникнення і розв'язання суперечностей державотворчих процесів. За його допомогою в дисертації розглянуто генезис ідей соціальної відповідальності та соціальної держави, їх сутність і специфіку. Структурно-функціональний підхід дозволив дослідити соціально-політичні явища в державі за їх структурованістю та функціональним призначенням, розкрити роль соціальної відповідальності у розбудові соціальної держави в Україні. За цим методом у дослідженні визначено компоненти структури соціальної відповідальності, їх взаємозв'язок та природу.

За допомогою системного аналізу розглянуто інститути соціальної держави, як взаємопов'язаної системи елементів і дій. Дискурсивний підхід як соціальна практика щодо формування соціального світу, дозволив розкрити природу, особливості та методи переходу України від етатичної до ліберально-демократичної моделі соціальної відповідальності.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали наукової літератури, періодичних видань, дані соціологічних досліджень та моніторингів, проведених, зокрема, Інститутом соціології НАН України.

Автором враховано положення сучасних політологічних, соціологічних і філософських досліджень щодо з'ясування сутності, специфіки й взаємозв'язку соціальної відповідальності та соціальної держави, історичних особливостей їх становлення та розвитку в умовах демократичного державотворення в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в опрацюванні теоретичних і державно-управлінських основ соціальної держави, визначенні ролі соціальної відповідальності в утвердженні принципів демократичного суспільства в Україні на перехідному етапі. Вона конкретизується в таких наукових положеннях:

У дисертації вперше:

– розкрито поліфункціональний зміст соціальної відповідальності органів державного управління як системоутворюючого принципу сучасної соціальної держави, іміджевої характеристики владних інститутів та посадових осіб, засобу вирішення соціальних проблем;

– визначено засади розподілу соціальної відповідальності в системі державного управління у процесі реалізації соціальної політики держави, що залежить від повноважень та компетенції різних гілок влади та легітимації ієрархії владних інститутів.

Удосконалено:

– типологію соціальних держав у контексті соціальної відповідальності, які в залежності від пропорційного представництва елементів етатизму та лібералізму можна визначати, з одного боку, як позитивну державу соціального захисту, державу соціальної безпеки та соціальну державу загального добробуту, а з іншого, – як ліберальну, консервативну, соціал-демократичну соціальну державу;

– структуру соціально відповідальної держави, що разом із соціальною справедливістю складає етичний каркас будь-якої політико-філософської доктрини та обумовлює стійкий взаємозв'язок ідеології й соціальних параметрів держави; визначено, що у структурі соціальної відповідальності слід виділяти суб'єкт, об'єкт та інстанцію відповідальності, а основними її видами, які може нести держава як окремий суб'єкт, є моральна, правова, політична, професійна, громадянська, екологічна відповідальність;

– обґрунтування місця соціальної відповідальності держави серед основних засад державного управління як засобу утвердження в суспільстві демократичних принципів в умовах пошуку нової об'єднавчої національної ідеї, яка б відповідала прагненням кожного українського громадянина, незалежно від місця мешкання, політичних поглядів чи мови спілкування, формування нової політичної еліти на засадах патріотизму та служіння Україні;

– етатичну та ліберально-демократичну моделі реалізації соціальної відповідальності в державному управлінні шляхом визначення принципу підпорядкованості взаємодії людини й держави на основі обґрунтування, з одного боку, пріоритетів відповідальності громадян перед державою (етатична модель), а з іншого, – на основі виокремлення домінуючих ознак ліберально-демократичної моделі (узгодженість цілей учасників соціальної взаємодії та визначення у зв'язку з цим спільної мети, знешкодження руйнівних тенденцій розбрату в суспільстві, внутрішня функціональна стійкість, висока легітимність державної влади та соціальна довіра до неї).

Дістало подальший розвиток:

– визначення змісту й характерних рис основних етапів еволюції соціальної держави та соціальної відповідальності у світовій і вітчизняній науковій думці шляхом виділення двох додаткових фаз цього процесу і їх сутнісних ознак;

– зміст та евристичний потенціал поняття “соціальна відповідальність”, як філософської та державно-управлінської категорії, що відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин, є формою регуляції суспільної поведінки, має дихотомічний характер і означає сумлінне ставлення посадової особи, органу державної влади до своєї діяльності;

– визначення місця та ролі соціальної відповідальності держави в системі суспільних цінностей Української держави, її функцій на базисних (цівілізаційних), загальнодержавних (суспільних), групових (рольових) і персональних (ситуативних) цінностях. Соціальна відповідальність при цьому виступає ефективним інструментом реалізації суспільних цінностей у процесі життєдіяльності суб'єкта відповідальності та відображає рівень її громадянськості й моральності;

– змістовні характеристики державної соціальної політики, яка закріплює соціальну відповідальність і соціальний характер Української держави шляхом переміщення центру тяжіння з відповідальності людини перед суспільством і державою на соціальну відповідальність держави перед суспільством і людиною.

Практичне значення одержаних результатів. Основні ідеї, висновки та результати дослідження впроваджені в практичній діяльності Головного управління праці та соціального захисту Київської міської державної адміністрації з питань надання соціальних послуг громадянам України (довідка про впровадження від 21.12.2006 р. № 05-13/4842), Харківської

районної державної адміністрації Харківської області (акт впровадження від 07.12.2006 р. № 2897), Головного управління праці та соціального захисту Харківської обласної державної адміністрації з питань надання соціальних послуг громадянам України (довідка про впровадження від 26.12.2006 р. № 04-22/7862) та Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області щодо ефективного виконання соціальних функцій та реалізації соціальної політики держави (довідка про впровадження від 25.12.2006 р. № 8654-11/20). Вони є підставою подальшого дослідження теорії і практики становлення соціальної держави в Україні та інституту соціальної відповідальності як важливої складової державотворення. В роботі уточнено методологічний зміст соціальної відповідальності, проаналізовано її місце та роль у системі соціальних цінностей суспільства та державного управління, з'ясовано тенденції формування соціальної відповідальності на сучасному етапі державотворення.

Матеріали дисертації поглиблюють положення історії, теорії та практики розбудови соціальної держави в Україні, ролі інституту соціальної відповідальності в цих процесах. Отримані результати можуть бути також використані при викладанні курсів “Соціальна держава”, “Соціальна політика”, “Соціальна відповідальність”.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою працею і містить отримані особисто автором результати в галузі теорії та історії державного управління, що в сукупності вирішують важливе завдання науково-практичного характеру щодо удосконалення теоретичних і державно-управлінських засад соціально відповідальної держави та визначення шляхів її розбудови в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та результати дослідження оприлюднено на IV, V та VI міжнародних наукових конгресах “Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, лютий 2004 р., лютий 2005 р. та лютий 2006 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління” (м. Київ, травень 2004 р.) та науково-практичній конференції “Правові засади містобудування” (Франція, м. Лілль, грудень 2003 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у шести наукових статтях, шість з яких опубліковано у виданнях, включених ВАК України до переліку фахових у галузі державного управління (2,1 авт.арк.), та двох тезах доповідей (0,8 авт.арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування на 20 с.) та 14 додатків на 15 с. Повний обсяг роботи становить 202 сторінки, у тому числі два рисунка на 1, 5 с., п'ять таблиць на 5 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження визначається ступінь його наукового опрацювання, з'ясовується зв'язок з науковими програмами, які виконуються Харківським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, розкриваються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, формулюється наукова новизна отриманих результатів та їх практичне значення, наводяться відомості про їх апробацію.

У **першому розділі** – *“Теоретичні засади дослідження відповідальності соціальної держави”* – проаналізовано основні теоретичні джерела еволюції структури, функцій та принципів соціальної відповідальності держави з позицій науки державного управління, визначено перспективи її становлення в сучасній Україні. Держава, як головний інститут політичної системи суспільства, носій імперативної влади виникає, насамперед, для задоволення загальносоціальних потреб людства, отже, її соціальна функція є стрижневою, визначальною.

Історично склалися два підходи до реалізації органами державної влади соціальних функцій – етатичний та ліберальний, які по-різному трактують співвідношення соціальної відповідальності між державою та її громадянами. Залежно від пропорційного представництва елементів етатизму та лібералізму розрізняють позитивну державу соціального захисту, державу соціальної безпеки та соціальну державу загального добробуту. Інша класифікація пропонує визначати ліберальну, консервативну та соціал-демократичну соціальну державу.

Передумовою виникнення соціальної держави є демократичний політичний режим, що створює можливості для здійснення ефективного управління соціальними процесами і забезпечення зростання добробуту громадян і справедливого перерозподілу суспільних благ.

Як філософська та державно-управлінська категорія, соціальна відповідальність відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин. Актуалізація цієї ідеї переносить наголос з відповідальності людини перед суспільством і державою на соціальну відповідальність держави перед суспільством і людиною.

Таким чином, відносини між державою і людиною мають формуватися на основі взаємної відповідальності, яка є своєрідним способом обмеження політичної влади держави. Це виявляється у прийнятті державою конкретних зобов'язань, спрямованих на забезпечення інтересів громадян, наявності реальної відповідальності державних органів та посадових осіб за невиконання їх обов'язків перед суспільством і особистістю. Від держави вимагається закріплення в конституції та гарантування природних прав людини, які постійно розширюються і вдосконалюються, а від кожної людини – додержання своїх обов'язків перед суспільством і державою.

Поширення демократії на соціально-економічне життя під впливом соціально-політичних чинників змушує посадових осіб та органи державної влади брати на себе відповідальність за

соціальний захист населення, створити гідні громадянина умови існування. Елементи соціальної держави втілюються в системі процесуальних компонентів, в пріоритетності всеохоплюючої адресної соціальної політики, у реалізації якої беруть участь державні й недержавні установи та організації.

Відповідальне ставлення до виконання соціальних зобов'язань передбачає постійне розширення політичної участі держави в регулюванні суспільних процесів, особливо, соціальної сфери. Це означає забезпечення соціальної орієнтації економічного розвитку та формування соціального ринкового господарства, справедливого перерозподілу суспільних благ, товарів і послуг з метою вирівнювання соціальної нерівності, дотримання принципів соціальної справедливості, згуртованості та консолідації соціуму.

Специфіка і зміст діяльності соціальної держави розкриваються через визначення її цілей та завдань, більшість з яких реалізується інститутом соціальної відповідальності держави та громадянина, коли органи державної влади та держава в цілому беруть на себе більший обсяг відповідальності, ніж покладають на громадян.

У **другому розділі** – *“Формування соціальної відповідальності в системі державного управління”* – розглянуто сутність, структуру та зміст відповідальності органів державної влади, її місце в системі суспільних цінностей, а також її етатичну та ліберально-демократичну моделі в державно-управлінському дискурсі.

Доведено, що соціальна відповідальність влади має поліфункціональний зміст, а саме: базується на системоутворюючому принципі соціальної держави, реалізація якого сприяє здійсненню всіх інших принципів сучасного державного управління; позитивному іміджі інститутів держави та її посадових осіб; завдяки цілеспрямованій державній соціальній політиці є засобом вирішення соціальних проблем.

У структурі соціальної відповідальності визначаються суб'єкт, об'єкт та інстанція. Будь-який суб'єкт соціальної дії, що усвідомлює її можливі наслідки, являється автоматично й суб'єктом соціальної відповідальності. Об'єкт уособлює в собі те, за що саме покладається (чи приймається самостійно) відповідальність на суб'єкта соціальної дії. Інстанція означає, перед ким саме наступає соціальна відповідальність, і регулює діяльність суб'єктів шляхом їх оцінювання, контролю та заохочення або застосування певних санкцій.

Основою соціальної відповідальності є динамічна система цінностей, властивих індивіду, соціальній спільноті та суспільству загалом, інституціям та органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам. У роботі з'ясовано, що виникнення соціальної відповідальності пов'язане із суспільними цінностями, що детермінують діяльність та поведінку всіх учасників соціальних дій. Відповідно до цих цінностей, соціальна відповідальність

реалізується як волевиявлення людей, коли ті чи інші інститути публічної влади самоусуваються, або усувають інші від виконання тих чи інших функцій.

Соціальна відповідальність є одним з базових механізмів реалізації сучасних демократичних цінностей в державному управлінні на різних рівнях: базисному, цивілізаційному; загальнодержавному, суспільному; груповому, рольовому та персональному, ситуативному.

На першому рівні соціальна відповідальність стосується проблем вищого політичного порядку – війни та миру, екологічної безпеки, техногенних та природних загроз, шляхів розвитку цивілізації тощо. На другому рівні соціальна відповідальність посадових осіб пов'язана з визначенням оптимального шляху розвитку країни, запобіганням громадянського протистояння, забезпеченням розвитку нації та соціального порозуміння. На третьому та четвертому рівнях соціальна відповідальність відображає ступінь громадянської зрілості людини. Її здатність обирати національні, професійні та особистісні пріоритети, готовність відстоювати національні інтереси та національну державну політику.

У дисертації описані дві моделі реалізації соціальної відповідальності в державі:

статична – передбачає домінування зовнішніх важелів впливу на суб'єкт соціальної взаємодії шляхом обмеження його прав та свобод. Вона проявляється виключно в нормативно-правовій сфері, регламентуючи санкціями дії учасників суспільних відносин. За такої моделі весь тягар відповідальності лежить на громадянах та державних чиновниках як індивідах, а не як персон, що уособлюють державні органи влади;

ліберально-демократична модель передбачає узгодженість цілей всіх учасників соціальної взаємодії та визначення на цій основі спільної мети, як дієвого механізму підвищення соціальної відповідальності органів державного управління. Така модель виключає тенденції руйнівного розбрату в суспільстві, вона є внутрішньо стійкою і підсилює легітимність державної влади та довіри до неї. Розвиток ліберально-демократичної моделі соціальної відповідальності супроводжується формуванням у громадян почуття власної гідності, зменшенням соціальної агресії, пошуком соціальних механізмів узгодження та досягнення суспільних цілей.

Гострою державно-управлінською та політичною проблемою сучасної України є відсутність національної ідеї, яка має ґрунтуватися на пріоритеті тих духовних цінностей, які однаково поділяють громадяни в різних регіонах країни. У дисертації доведено, що висока соціальна відповідальність політичної еліти полягає у знаходженні такої об'єднаної ідеї, яка б відповідала прагненням кожного українця, незалежно від місця його мешкання, політичних уподобань чи мови спілкування, розробці нової системи цінностей, впровадження ідей демократії та духовності у життя суспільства.

У **третьому розділі** – *“Політико-правові та організаційні аспекти реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в Україні”* – визначено, що соціальна відповідальність

інститутів держави та державних службовців реалізується у їх повсякденній діяльності в різних галузях державного управління, однак в найбільш концентрованому вигляді вона проявляється при здійсненні ними заходів соціальної політики держави. Остання, як цілеспрямована діяльність із досягнення соціальних цілей, з'являється у держави лише з появою соціальних функцій – у процесі розбудови соціальної держави.

Феномен соціальної політики в її найбільш узагальненому розумінні завжди виходить за межі держави та державного управління, адже вона реалізується на всьому суспільному просторі усіма суспільними інститутами. Механізм реалізації соціальної відповідальності держави включає достатньо широкий спектр інших механізмів і сам є однією із складових інших механізмів, зокрема державного механізму з його трьома елементами згідно з розподілом влади: механізму правового регулювання; механізму охорони та захисту прав і основних свобод людини і громадянина, механізму реалізації Конституції України тощо. Без механізму реалізації соціальної відповідальності втрачаються мета і сенс існування інших механізмів державної соціальної політики.

Гарантуючи та відстоюючи основні соціальні права громадян, виражена, цілісна державна соціальна політика виступає найважливішим суб'єктивним чинником формування соціальної відповідальності, є ефективним інструментом реалізації соціальної відповідальності держави в Україні.

Відставання в соціальній сфері підриває легітимність влади, гальмує розбудову соціальної держави, оскільки соціальна відповідальність та інші соціальні чинники є головним знаряддям поліпшення життя людини, вирішення її життєвих проблем та забезпечення стабільності влади. Отже, вирішення соціальних проблем в Україні стає не лише вирішальним кроком на шляху розбудови соціальної держави, але й фактором стабілізації суспільства.

Соціальна відповідальність влади проявляється в ефективному державному управлінні країною, що забезпечує її розвиток в економічній, науково-технічній, соціальній, культурній та інших сферах; реалізації проголошених цілей, програм, зобов'язань та соціальних стандартів; регулярному звітуванні посадових осіб та державних інститутів перед громадськістю за виконання делегованих повноважень та обов'язків, відповіді на болючі питання, що хвилюють суспільство, тощо.

Підвищення соціальної відповідальності державної влади перед громадянином в умовах розбудови сучасної соціальної держави обумовлює необхідність правової регламентації конституційної, політичної, адміністративної та інших видів відповідальності посадових осіб органів державної влади й такого реформування державного ладу, який би перетворив державу на інститут, реально підпорядкований і підконтрольний суспільству.

Одним із перспективних напрямків реформування державного управління в Україні є розподіл відповідальності в теорії та практиці організаційного розвитку органів державної влади. Він передбачає чітке розмежування функцій, завдань, повноважень, компетенцій та, необхідних для їх виконання ресурсів між гілками, рівнями державної влади, державними інститутами, їх відділами та посадовими особами таким чином, щоб унеможливити дублювання в державному управлінні. При цьому кожна посадова особа повинна мати всі повноваження та ресурси для прийняття державно-управлінських рішень в рамках власних службових обов'язків і нести чітко визначену відповідальність за їх неналежне виконання.

Основні шляхи підвищення соціальної відповідальності в Україні слід розглядати в найбільшому узагальненні у трьох ракурсах: поглибленні конституційної та політичної відповідальності держави, органів державної влади та посадових осіб за реалізацію функцій держави та посадових обов'язків; покращенні державної соціальної політики, яка безпосередньо впливає на якість життя суспільства; запровадженні принципу розділеної відповідальності як основного принципу корпоративного управління всередині інститутів державної влади.

ВИСНОВКИ

Проведене з позицій державного управління дослідження питань соціально відповідальної держави дозволяє зробити такі основні узагальнення і висновки.

1. Стрижневою, визначальною в діяльності державного апарату соціальної держави як суспільного інституту, покликаною задовольняти загальносоціальні потреби суспільства, є соціальна функція. “Соціальність” держави знаходить своє віддзеркалення перш за все у новій якості самої державної влади, яка в результаті її внутрішньої трансформації на принципах консенсусу, партнерства і солідаризму знімає одвічне політичне відчуження людини від держави. При цьому громадянське суспільство “приборкує” владу за допомогою численних соціальних інститутів і робить державу такою соціальною системою, що переходить під контроль громадян, служить їм та реалізує їх інтереси та прагнення.

2. Еволюція розуміння уявлень щодо соціальної держави та соціальної відповідальності у світовій та вітчизняній науковій думці пройшла за такі етапи: зародження та поширення ідеї соціальної держави; перші спроби реалізації ідей соціальної держави в державно-управлінській практиці; конституційне закріплення ідеї соціальної держави та початок її втілення; початок світової соціалізації; розробка цілісної концепції соціальної держави та створення її національних моделей; визнання пріоритетності соціального державотворення світовою спільнотою.

3. Попри усі відмінності між різними типами й національними моделями соціальної держави, їх можна об'єднати за сутнісними характеристиками. Насамперед, соціальна сутність

держави розглядається як її глибинна, визначальна властивість, що характеризується здатністю держави задовольняти потреби всього суспільства (передусім, забезпечувати його збереження, виживання як цілісного соціального “організму”), а також інтереси окремих соціальних груп і громадян.

4. Соціальна відповідальність як філософська та державно-управлінська категорія відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин. Актуалізація ідеї соціальної держави переносить наголос з соціальної відповідальності людини перед суспільством і державою на соціальну відповідальність держави перед суспільством і людиною.

5. Як форма регуляції суспільної поведінки соціальна відповідальність має дихотомічний характер і означає сумлінне, відповідальне ставлення людини, посадової особи, органу державної влади до своєї діяльності (поведінки), а у разі порушення ними прав та законних інтересів іншої сторони, невиконання своїх обов’язків і соціальної ролі по відношенню до іншої сторони – отримання цим суб’єктом певних негативних наслідків.

6. Структура соціальної відповідальності має складний та багаторівневий характер. Вона включає багатовимірні суб’єкти, об’єкти та інстанції соціальної відповідальності, що є взаємозалежними й можуть одночасно або поперемінно виступати в кожній з цих якостей. Основними формами соціальної відповідальності є юридична, моральна, політична, партійна, професійна, екологічна тощо. Найбільш давня серед них – моральна відповідальність. Політична і правова форми виникають з появою держави, що й формує політичні і правові норми.

7. Суспільна активність держави проявляється у двох моделях її соціальної відповідальності, які визначаються як “етатизм” і “лібералізм”, що обумовлюється тим, що вони формують відповідні функції та завдання органів державної влади й по-різному трактують співвідношення соціальної відповідальності між державою та її громадянами. Державотворчі процеси в Україні відбуваються у напрямку переходу від етатичної до ліберально-демократичної моделі соціальної відповідальності.

8. Специфіка та зміст соціальної держави розкриваються через визначення її цілей та завдань, більшість з яких реалізується через інститут соціальної відповідальності держави та громадянина, за якого органи державної влади та держава в цілому беруть на себе більший обсяг відповідальності, аніж покладають на громадян. Серед основних функцій соціальної держави є соціальне відтворення населення, регулятивна, соціально-захисна, стабілізаційно-адаптивна тощо. Соціальна держава базується на принципах людської гідності, рівних можливостей, соціальної справедливості, субсидіарності та солідаризму.

9. Основою соціальної відповідальності є динамічна система цінностей, властивих індивіду, інститутам публічної влади, та суспільству. Навіть саме виникнення соціальної відповідальності пов’язане із суспільними цінностями, що детермінують діяльність і поведінку всіх учасників суспільних відносин. Відповідно до цих цінностей, соціальна відповідальність реалізується як

волевиявлення, коли окремий інститут публічної влади самоусувається, або усуває інших від виконання певних функцій.

10. Сьогодні в українському суспільстві набирає сили процес модернізації структури традиційних цінностей. Людина долучається до ціннісної системи суспільства у процесі соціалізації – формування особистості за певними соціальними цінностями. При цьому соціальна відповідальність виступає ефективним інструментом реалізації суспільних цінностей у процесі життєдіяльності людини та відображає рівень її громадянськості та моральності. На різних ціннісних рівнях соціальна відповідальність громадянина несе різне соціальне навантаження й здійснює різні соціальні функції.

11. Соціальна відповідальність держави виступає визначальним фактором утвердження демократичних засад в українському суспільстві. Стабільність будь-якої держави залежить від того, наскільки гармонійно поєднані у суспільстві цінності усіх рівнів: загальні – сформовані в ході розвитку державності (фактори цивілізаційної самоідентифікації); особливі – суспільні норми та традиції (фактори порозуміння та стабільності); одиничні – групові та персоналізовані цінності (фактори задоволення власним життям). Соціальна відповідальність є одним із найефективніших засобів підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної справедливості, вдосконалення суспільних відносин.

12. Комплексний аналіз політичної реальності дозволяє виокремити особливості соціальної політики держави як інструменту реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в Україні, адже послідовна, цілісна соціальна політика, гарантуючи та відстоюючи основні соціальні права громадян, виступає ефективним інструментом реалізації соціальної відповідальності й закріплює соціальний характер Української держави.

13. Концепція розподілу соціальної відповідальності в системі державного управління передбачає чітке розмежування функцій, завдань, повноважень, компетенцій та необхідних для їх виконання ресурсів.

14. Підвищення соціальної відповідальності в Україні відбувається шляхом подальшого поглиблення конституційної та політичної відповідальності держави, органів державної влади й посадових осіб за реалізацію функцій держави та виконання посадових обов'язків, покращення державної соціальної політики, яка безпосередньо впливає на якість суспільного життя, запровадження принципу розподіленої відповідальності як основного принципу корпоративного управління всередині інститутів державної влади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Савченко І.Г. Характерні риси соціальної держави // Теорія та практика державного управління. Вип. 9: Державне управління та місцеве самоврядування: Тези IV Міжнар. наук. конгресу, 26 лютого 2004 р. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2004. – С. 308 – 310.

2. Савченко І.Г. Сутність і специфіка соціальної держави // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 28 травня 2004 р.: У 2 т./ За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Т. 2. – С. 350 – 352.

3. Савченко І.Г. Соціальна складова і соціальна сутність держави // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2004. – № 2 (20): У 2 ч. – Ч. 2. – С. 252 – 259.

4. Савченко І. Моделі соціальної держави та умови їх запровадження в Україні // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентіві України. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 1. – С. 454 – 461.

5. Савченко І.Г. Соціальна відповідальність в контексті розбудови соціальної держави в Україні // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2005. – № 2(24): У 2 ч. – Ч. 1. – С. 55 – 63.

6. Савченко І.Г. Категорія соціальної відповідальності в основних філософських парадигмах // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України: Наук. журн. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – № 2. – С. 454 – 459.

7. Савченко І.Г. Соціальна політика як фактор розвитку соціальної держави // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України: Наук. журн. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – № 4. – С. 436 – 441.

8. Савченко І.Г. Соціальна держава у ліберальній теорії Фрідріха фон Хайека: уроки для України // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – № 2(28): У 2 ч. – Ч. 1. – С. 371 – 379.

АНОТАЦІЯ

Савченко І.Г. Інституційна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Харків, 2007.

У дисертації розглядаються актуальні теоретичні і методологічні питання інституційної відповідальності соціальної держави. Докладно аналізуються специфіка та типологія соціальних держав, досліджуються сутність, природа, ознаки та форми соціальної відповідальності в державному управлінні, її роль і місце в системі соціальних цінностей суспільства.

Запропоновано власну чотирирівневу класифікацію суспільних цінностей та ролі й функцій соціальної відповідальності в системі суспільних цінностей. Розкрито особливості етатичної та ліберально-демократичної моделей реалізації соціальної відповідальності в державному управлінні. Виокремлено особливості соціальної політики держави як інструменту реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в Україні. Запропоновано напрями підвищення соціальної відповідальності та подолання проявів безвідповідальної поведінки посадових осіб органів державної влади і громадян.

Ключові слова: соціальна держава, теорія та історія державного управління, органи державної влади, соціальна відповідальність, суспільні цінності, соціальна політика.

АННОТАЦІЯ

Савченко И.Г. Институциональная ответственность органов государственной власти в условиях построения социального государства в Украине.— Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата наук по государственному управлению по специальности 25.00.01 – теория и история государственного управления. – Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины. – Харьков, 2007.

В диссертации рассматриваются актуальные теоретические и методологические вопросы институциональной ответственности социального государства. обстоятельно анализируются специфика и типология социальных государств, этатическая и либерально-демократическая модели социальной ответственности, исследуются сущность, природа, признаки и формы социальной ответственности в государственном управлении, ее роль и место в системе социальных ценностей общества.

Раскрыто содержание и смысл основных этапов эволюции понимания социального государства и социальной ответственности. Социальная ответственность выступает философской и государственно-управленческой категорией, что отражает ценностно-правовой аспект общественных отношений.

Определено структуру социальной ответственности, которая имеет сложный, многоуровневый характер. Основными ее формами являются юридическая, моральная, политическая, партийная, профессиональная, экологическая и др.

Доказано, что основой социальной ответственности является динамичная система ценностей, притаманних индивиду, институтам публичной власти, и обществу в целом. Возникновение социальной ответственности связано с общественными ценностями, которые определяют деятельность и поведение всех участников общественных отношений. В соответствие с

этим ценностями социальная ответственность осуществляется как волеизъявление, когда тот или иной институт, реализующий определенный вид публичной власти, либо самоустраняется, либо устраняет другой от выполнения тех или иных функций и полномочий.

Автором предложена собственная четырехуровневая классификация общественных ценностей, роли и функций социальной ответственности на уровнях базисных, общегосударственных, групповых и персональных ценностей. Раскрыты особенности этической и либерально-демократической моделей реализации социальной ответственности в государственном управлении. Выделены особенности социальной политики государства как инструмента реализации социальной ответственности органов государственной власти в Украине. Предложены направления оптимизации социальной ответственности и преодоления проявлений безответственного поведения должностных лиц органов государственной власти и граждан.

Ключевые слова: социальное государство, теория и история государственного управления, органы государственной власти, социальная ответственность, общественные ценности, социальная политика.

SUMMARY

Savchenko I.G. Institutions responsibility of public authorities in the conditions of construction of the social state in Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for the degree of the Candidate of Science in Public Administration on specialty 25.00.01 – theory and history of public administration. – Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration to the Office of the President of Ukraine. – Kharkiv, 2007.

Theoretical and methodological the issue of the day of institutions responsibility of the social state is examined in dissertation. A specific and classification of the social states is thoroughly analysed, etat and liberal-democratic the model of social responsibility, essence, nature, signs and forms of social responsibility in state administration, its role and place in the system of social values of society and state administration, is explored.

Own fourlevel classification of functioning of public values and role and functions of social responsibility is offered at levels of bases; national; values of groups and personal. The features of etat are exposed and liberal-democratic models of realization of social responsibility in state administration. The features of social policy of the state are selected as an instrument of realization of social responsibility of public authorities directions of optimization of social responsibility and overcoming the displays of irresponsible conduct of public servants of public and citizens authorities are Offered in Ukraine.

Key words: social state, theory and history of public administration, public authorities, social responsibility, public values, social policy.

Відповідальна за випуск *Хижняк Лариса Михайлівна*

Підписано до друку 26.02.2007. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. №

Віддруковано з оригінал-макета в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Свідоцтво про Державну реєстрацію ДК № 1654 від 19.01.2004 р.

61050, м. Харків, просп. Московський, 75, тел. (057) 732-32-55.